

SIMON BOLIVARS OPVATTINGEN OVER POLITIEKE INSTITUTIES, MORALITEIT EN GESCHIEDENIS

Wim Klooster

Simón Bolívar (1783 - 1830) is één van de grote namen uit de geschiedenis van Latijns-Amerika. Hij dankt zijn roem aan een even behendig als charismatisch optreden in de politiek en op het slagveld. Bovendien gold hij als een groot politiek denker. Het is niet overdreven hem als één van de grootste intellectuelen in het Spaans-Amerika van zijn tijd te kenschetsen. Bolívar stortte zich altijd op de aanwezige kranten en pamfletten om op de hoogte te blijven van de laatste politieke ontwikkelingen en de nieuwste ideeën en theorieën. Zijn leeshonger was niet te stillen: na een dagmars zag men hem nog vaak in zijn hangmat lezen terwijl anderen dronken, gokten of uitrustten. Zijn brieven en toespraken brengen zijn belezenheid en intellectuele begaafdheid tot uitdrukking. In één van die brieven noemde hij zich schatplichtig aan

Locke, Condillac, Buffon, D'alambert (sic!), Helvetius, Montesquieu, Mably, Filangieri, Lalande, Rousseau, Voltaire, Rollin, Berthot en alle klassieken van de Oudheid, zowel filosofen, historici, redenaars als dichters, en alle, moderne klassieken uit Spanje, Frankrijk, Italië en een groot deel van de Engelsen.¹

Het is de bedoeling in deze bijdrage een overzicht te geven van Bolívars gedachten over staatsinrichting. Zijn denkbeelden over monarchie, democratie en aristocratie en de lessen die hij trok uit de geschiedenis zullen daarbij aan de orde komen.

De strijd voor onafhankelijkheid

Hoewel het al honderdzesig jaar geleden is dat Simón Bolívar overleed, is het in Latijns-Amerika bijna onmogelijk om hem te ontlopen. De nagedachtenis aan de 'Bevrijder' wordt alom in ere gehouden. De vormen die zijn verering heeft aangenomen kunnen verbazing wekken bij buitenstaanders. Zijn naam wordt aangeroepen bij preken en de tijdschriften van speciale Bolívar-genootschappen zijn ieder jaar weer gevuld met artikelen over leven en werken van de meester. In zijn vaderland Venezuela zijn behalve straten en pleinen ook de munteenheid en de hoogste bergtop naar hem vernoemd.

1 Brief aan F. de P. Santander. Arequipa, 20 mei 1825. Simón Bolívar, *Obras completas* (2e druk; Havanna 1950; 3 dln.) II 137.

Bolívar werd in 1783 geboren in Caracas. Zijn familie was één van de rijkste in Venezuela. Tot de bezittingen behoorden paarden- en veefokkerijen, kopermijnen en uitgestrekte haciendas waar cacao en katoen werden verbouwd. Simón was derhalve niet voorbestemd om revolutionair te worden. De vroege dood van zijn vrouw voorkwam evenwel dat hij zijn dagen ging slijten als rentenierende huisvader. Hij vertrok naar Europa om daar samen met een vroegere leermeester te gaan reizen. In de Oude Wereld raakte Bolívar overtuigd van de noodzaak om de Amerikaanse koloniën van het 'Spaanse juk' te bevrijden.

In deze mening stond hij niet alleen. Na de Franse inval in Spanje in 1808 ontstond in bijna alle Spaanse overzeese bezittingen zelfbestuur. Dit was een voorbode van de onafhankelijkheid die zou volgen. Twintig jaar later stond Spanje nagenoeg met lege handen: het was alle koloniën op het vasteland kwijtgeraakt. Venezuela scheidde zich in 1811 als eerste af. Daarmee ontbrandde een gewapende strijd met legers van het moederland. Bolívar liet zich niet onbetuigd, hoewel zijn eerste grote militaire optreden tot mislukking was gedoemd. Kort daarop moest de Eerste Republiek van Venezuela het afleggen tegen de Spaanse overmacht. Via Curaçao belandde Bolívar in de naburige kolonie Nieuw-Granada (het huidige Colombia), waar hij het vertrouwen won van de plaatselijke vrijheidsstrijders. Met hun steun slaagde hij erin de Spanjaarden uit Caracas te verdrijven. Hij stelde zich aan het hoofd van de Tweede Republiek, maar ook deze was een kort leven beschoren. Na enige omzwervingen vond Bolívar, inmiddels getooid met de bijnaam 'De Bevrijder', toevlucht in Haïti. De president van die jonge republiek stelde hem in 1816 in staat om eindelijk weer Venezuela te bereiken. Bolívar veranderde van tactiek door zich met zijn troepen in het afgelegen Guyana te verschansen. Het bleek een gelukkige keus, hoewel de uiteindelijke overwinning nog enkele jaren op zich liet wachten. Mijlpalen in de oorlog tegen de Spanjaarden waren de slagen van Boyacá (1819) en Carabobo (1821) waardoor respectievelijk Bogotá en Caracas konden worden ingenomen.

Een nieuwe staat werd geboren: de Republiek Colombia, bestaande uit Venezuela, Nieuw-Granada, Quito (het huidige Ecuador) en Panamá. Bolívar werd gekozen tot president, maar voelde er niets voor om zich aan de dagelijkse politiek te wijden terwijl Spaanse legers het continent nog onveilig maakten. Tot de definitieve Spaanse nederlaag in december 1824 eiste het militaire bedrijf daarom veel van zijn aandacht op. Daarna was het Bolívar nog niet vergund op zijn lauweren te rusten. Gedurende enkele jaren fungeerde de president van Colombia als dictator in Peru. Bovendien nam hij voor een aantal maanden het presidentschap van het naar hem vernoemde Bolivia op zich. Vervolgens keerde hij terug naar Colombia, dat ten prooi dreigde te vallen aan de haatgevoelens die inwoners van Venezuela en Nieuw-Granada voor elkaar koesterden. Bolívar eigende zich de absolute macht toe, maar ook een dictatuur kon de interne verdeeldheid niet beëindigen. Teleurgesteld en uitgeput nam Bolívar afscheid van de politiek. Hij stierf negen maanden later, in december 1830.

De zwarte legende

Behalve met het zwaard bestreed Bolívar de Spanjaarden met de pen. Hij diende de zaak van de onafhankelijkheid door zijn tegenstanders zwart af te schilderen. Daarmee sloot hij zich aan bij de zogenaamde 'Zwarte Legende'. Deze legende was uit verschillende bronnen gevoed en had haar oorsprong in het Italië van de veertiende en vijftiende eeuw. Duitse auteurs droegen hun steentje bij ten tijde van de godsdienstoorlogen in de zestiende eeuw. In dezelfde jaren zette de dominicaner monnik Bartolomé de las Casas zijn hartverscheurende relaas over de 'vernietiging van Indië' op papier.² De Nederlandse Opstand blies de legende nieuw leven in. De Zwarte Legende dichtte aan de Spanjaarden een aantal slechte eigenschappen toe. Zij heetten hebzuchtig, hoogmoedig, losbandig, wreed en moordzuchtig te zijn. Ofwel, zoals Bredero schreef: "Des Spaengiaerts hooghste lust is Vrouwenkracht ende Moordt."³ De opstandelingen in Spaans-Amerika zetten deze traditie zonder scrupules voort. Vele Zuidamerikaanse volksliederen herinneren nog vandaag de dag aan de bloeddorstige Spaanse legers. Bolívar schreef op zijn beurt:

Het zou geen zin hebben uw aandacht te vestigen op de talloze en onvergelykelijke moorden en wreedheden die de Spanjaarden sinds de verovering hebben begaan om de inwoners van Amerika te vernietigen, met als oogmerk ongestoord hun geboortegrond in bezit te nemen. De geschiedenis verhaalt uitgebreid van die verschrikkelijke gebeurtenissen die zo diep zijn betreurd door de beroemde historicus Dr. Robertson, steunend op de autoriteit van de grote filosoof en filantroop Las Casas, die met eigen ogen dit nieuwe en mooie, door inheemse Indianen bewoonde, werelddeel zag worden gedrenkt in het bloed van meer dan *twintig miljoen slachtoffers*; ook zag hij de weelderigste steden en de vruchtbaarste velden veranderen in vreselijke, eenzame oorden en verschrikkelijke woestenij.⁴

Na de verovering hielden tirannie en Inquisitie de Amerikanen dom.⁵ Doordat de gewoonte om te gehoorzamen insleet zagen ze niet dat ze geknecht werden.⁶ De scherpe waarnemer kon echter een grove ongelijkheid ontwaren. De belangrijkste posities in de koloniën werden ingenomen door Spanjaarden. Slechts bij uitzondering bracht een Amerikaan het tot onderkoning of tot gouverneur, zelden werd er één bisschop of diplomaat en geen Amerikaan had zich ooit een hoge militaire rang verworven. In feite waren de Amerikanen er alleen om te werken en te consumeren. Zelfs in handel en arbeid golden beperkingen: de verbouw van sommige gewassen was in de koloniën verboden, terwijl andere alleen door de Spanjaarden verhandeld mochten

2 Sverker Arnoldsson, *La leyenda negra. Estudios sobre sus orígenes* (Gothenburg 1960) 11 - 23, 103.

3 Ibidem, 134, 9.

4 Brief aan de uitgever van *The Royal Gazette*. Kingston, 18 augustus 1815. Bolívar, *Obras I*, 152-153.

5 Met de term 'Amerikanen' verwezen de inwoners van Spaans-Amerika naar zichzelf. Het begrip was niet van toepassing op de inwoners van de Verenigde Staten.

6 Rede in Bogotá, 13 januari 1815. Bolívar, *Obras III*, 619. Zie verder: Pamflet. Cartagena, 2 november 1812. Ibidem, III, 538. Brief aan de gouverneur en kapitein-generaal van Curaçao. Valencia, 13 april 1814. Ibidem, III, 606. Rede van Angostura, 15 februari 1819. Ibidem, III, 677.

worden.⁷ Het was, zo meende Bolívar, hoog tijd dat de Amerikanen een einde maakten aan dit onrechtvaardige stelsel en het heft in eigen hand namen.

Bolívar vergeleek de situatie in het Spaanse Rijk met de ontbinding van het Romeinse Rijk. Er vond destijds een versnippering plaats van het gebied dat aan Rome onderhorig was geweest. Elke afscheidingsbeweging bracht haar eigen politieke stelsel voort. Het verschil met de toestand in Spaans-Amerika was dat er nu geen terugkeer plaatsvond naar vroegere vormen van politieke organisatie.⁸

De ideale regering

Het stelsel dat Bolívar nastreefde voor de landen waar hij de scepter zwaaide had monarchale, aristocratische en democratische trekken. De idee van een gemengde constitutie was natuurlijk niet nieuw. Polybius had haar in de Oudheid al aangedragen en ze was dankzij Machiavelli en andere vertegenwoordigers van de Renaissance blijven voortleven. De theorie van de gemengde constitutie onderscheidde drie zuivere regeringsvormen: monarchie, aristocratie en democratie. De alleenheerschappij van elk van deze vormen zou eerst leiden tot een overmaat van hun respectieve eigenschappen en vervolgens tot de komst van een andere regeringsvorm die op zijn beurt zou degenereren. Slechts een vermenging van de kwaliteiten van de drie regeringsvormen bood uitkomst.

De ideale regering werd volgens Bolívar gevormd door een staatshoofd, begiftigd met alle morele en intellectuele eigenschappen die van een leider vereist werden, een senaat die was samengesteld uit wijze mannen die waakten over het gedrag van rechters en magistraten, een wetgevend lichaam dat de rechten van het volk verdedigde, en een onpartijdige rechterlijke macht.⁹

Het monarchale element: gezag zonder willekeur

Bolívar stak zijn voorliefde voor sterke persoonlijkheden in de politiek niet onder stoelen of banken:

De geschiedenis, die alles leert, levert prachtige voorbeelden van de grote verering die in alle tijden de sterke mannen hebben opgeroepen die door alle gevaren te trotseren de waardigheid van hun karakter hebben bewaard tegenover de meest woeste veroveraars, zelfs wanneer ze de drempels van de tempel des doods betraden. Ik zal de eerste zijn (...) om enthousiasme te tonen voor alle vermaarde persoonlijkheden
...

Hoe groot Caesar en Washington ook waren geweest, Bolívars bewondering gold in het bijzonder Napoleon. Diens kroning tot keizer moet indruk ge-

7 Brief van Jamaica. Kingston, 6 september 1815. Bolívar, *Obras* I, 165-166.

8 Ibidem, I, 164. Rede van Angostura. Ibidem, III, 676.

9 J.G.A. Pocock, *Politics, language and time. Essays on political thought and history* (Londen 1972) 128-129; J.L. Salcedo-Bastardo, *Bolívar. A Continent and its Destiny* (Richmond 1977) 67.

10 Brief aan Salvador Jiménez. Pasto, 10 juni 1822. Bolívar, *Obras* I, 641.

maakt hebben op de Venezolaan, die bij die gelegenheid aanwezig was. Toch leverde hij al in 1804 ongezouten kritiek op de keizer, die hij een neiging tot despotisme verweet.¹¹ In latere jaren liet Bolívar, zelf inmiddels legeraanvoerder en staatsman, zich wel vaker negatief uit over Napoleon. Aan het einde van zijn leven vertelde Bolívar aan een bevriende generaal dat zulke uitspraken niet gemeend waren en dat hij ze juist had gedaan om de indruk te vermijden dat hij een volgeling was van de Corsicaan.¹²

Hoewel Bolívar enkele malen zelf als dictator optrad, vond hij de persoonlijke dictatuur in principe ongeschikt voor Spaans-Amerika. De ideale politieke leider had dezelfde bevoegdheden en beperkingen die de Britse koning kende. Deze was de leider van de regering, zo zei Bolívar, maar zijn ministers waren verantwoording verschuldigd aan het parlement. De koning was de opperbevelhebber van het leger en de marine, hij was degene die de oorlog verklaarde en vrede sloot, maar het parlement bepaalde het budget voor de strijdkrachten. Terwijl de koning de rechters en de leden van de rechtbank benoemde, vond de wetgeving plaats in de volksvergadering. De Britse vorst had te maken met drie geduchte rivalen: het Kabinet, de Senaat en het Lagerhuis. Om de macht van de politieke leider nog verder in te perken stelde Bolívar een beperkte ambtstermijn voor. Regelmatige verkiezingen waren van groot belang, omdat niets zo gevaarlijk was als de langdurige regering van eenzelfde persoon. Deze zou er namelijk aan wennen om te bevelen en de bevolking zou hem blind gaan gehoorzamen.¹³

Democratie en federalisme

Volledige vrijheid was volgens Bolívar enkel mogelijk onder een democratische staatsvorm. Maar

...welke democratische regering heeft ooit macht, welvaart en duurzaamheid gecombineerd? En heeft men anderzijds niet gezien dat aristocratie en monarchie eeuwenlang grote en machtige rijken bijeenhielden? Welke regering is ouder dan die van China? Welke republiek heeft Sparta of Venetië in duur overtroffen? Veroverde het Romeinse Rijk niet de wereld? Kent Frankrijk niet veertien eeuwen monarchie? Welk land is grootser dan Engeland? Deze naties waren of zijn echter aristocratieën of monarchieën.

Ook het oude Athene leerde dat een democratisch stelsel een uiterst zwakke staatsvorm was. In theorie was er weinig aan te merken op de Atheense constitutie met haar volledige souvereiniteit, vrije verkiezingen van ambtsdraggers en verstandige en soepele wetten. Maar de constitutie was onvolkomen en dat moest ook Solon, de wijze wetgever, ontdekken. Zijn republiek hield het niet langer uit dan tien jaar. Pisistratus en Pericles waren uit ander hout gesneden. Hoewel ze zich wederrechtelijk de macht toeëigenden, hebben ze Athene meer goed gedaan dan Solons fraaie wetten.

11 Brief aan Denis de Tobriand. Parijs, 1804. Ibidem, *Obras* I, 25.

12 L. Perú de Lacroix, *Diario de Bucaramanga* (Caracas 1935) 324-325.

13 Rede van Angostura. Bolívar, *Obras* III, 676.

In Sparta zag Bolívar het tegendeel van Athene. Een op het oog onwerkbare constitutie bracht er roem, deugd en geluk voort. Een regering met twee koningen had in de praktijk weinig schadelijke gevolgen. Hetzelfde gold *a fortiori* voor Rome. In de gehele geschiedenis had volgens Bolívar geen constitutie zoveel macht en geluk voortgebracht als juist de Romeinse. Toch kenden de Romeinen geen duidelijke verdeling van de machten. De consuls, de senaat en de bevolking leverden elk wetgevers, ambtsdragers en rechters. Verder leek de uitvoerende macht van twee consuls te lijden aan hetzelfde euvel als de Spartaanse, maar ook in Rome leidde het tweehoofdig gezag niet tot de ondergang. Rome bleef bestaan, ofschoon het bezield was door oorlogen en veroveringen. Kortom, het vermogen van instituties om de samenleving vorm te geven was beperkt. Het ging erom dat die instellingen pasten bij de landsaard.¹⁴

Bovendien waren legitieme instituties niet per definitie doelmatig. Een sterk gecentraliseerd bewind was bijvoorbeeld te verkiezen boven een federale staat, zolang de Spanjaarden nog niet verslagen waren. Snelle beslissingen zijn immers onontbeerlijk in oorlogstijd. Een groot probleem bij de inrichting van de nieuwe staten was de spanning tussen de legitimiteit van de nieuwe orde en de effectiviteit van de oude. Het grote voordeel van de wetten en instellingen die het koloniale regime had nagelaten was de vanzelfsprekendheid ervan.¹⁵ Nieuwe instellingen dwongen niet automatisch respect af, ook al waren ze volledig in overeenstemming met de leidende beginselen van de onafhankelijkheidsstrijd. Daarnaast bleken sommige instituties in de praktijk onwerkbaar te zijn. Een voorbeeld is het federale stelsel dat veel aanhangers vond onder politici met sterk democratische overtuigingen. Op lokaal niveau functioneerde het systeem slecht door gebrek aan kader, op nationaal niveau doordat ook de stem van de kleinste departementen moest worden gehoord. Bolívar erkende dat het federalisme in theorie het best in staat was om het menselijk geluk te waarborgen. Het was echter wel de doodsteek geweest voor de Eerste Republiek van Venezuela. Bolívar wees erop dat de eindeloze aantallen provinciale en federale ambtenaren, rechters en wetgevers zoveel geld hadden opgeslokt, dat het republikeinse experiment eraan te gronde was gegaan. Federalisme was zijns inziens niet levensvatbaar in Spaans-Amerika.¹⁶

14 Ibidem, III, 679, 683. Solon trad als hervormer en wetgever op rond 570 v. Chr. Pisistratus leidde Athene in 561, 556-555 en 546-527. Pericles was vanaf 461 de hoogste gezagsdrager.

15 Alberto Filippi, 'La institucionalidad imaginaria y la economía política de la emancipación en la crisis jurídico-institucional de la Gran Colombia', *Boletín de la Academia Nacional de la Historia* (Caracas) 70 (1987) 377. De Argentijnse politicus Pueyrredón sprak in dit verband van "de kracht die het zegel der ouderdom geeft aan menselijke instellingen". Tulio Halperín-Donghi, *Politics, economics and society in Argentina in the revolutionary period* (Cambridge 1975) 180.

16 Manifest van Cartagena, 15 december 1812. Bolívar, *Obras* III, 543. De Eerste Republiek van Venezuela was Bolívar een gruwel. Hij beschouwde haar als een laboratorium voor utopisten. De regering was er niet in handen van politici, zei hij, maar van filosofen. Filantropie was er in de plaats gekomen van wetgeving, dialectiek in plaats van tactiek, en sofisten hadden de soldaten vervangen. Ibidem, III, 541.

Mensenrechten

Federalisme en zuivere democratie waren dus niet het juiste recept. Maar een democratisch element mocht in de regering niet ontbreken. Het parlement diende de rechten van het volk te verdedigen. Bolívar maakte zich sterk voor de constitutionele verankering van mensenrechten, zoals dat in Frankrijk was gebeurd. Bolívars houding ten opzichte van de Franse Revolutie was typisch voor de intellectuelen in het Spaans-Amerika van zijn tijd. Hij beschouwde de revolutie in het licht van het Jacobijnse bewind. Zowel de systematische afrekening met de oppositie als de radicaal-democratische trekken van het Jacobijnse beleid verfoeide hij. Anderzijds liet Bolívar zich inspireren door deze "kolos van de meest verleidelijke illusies" en in het bijzonder door de Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger.¹⁷ Een aantal van de Franse mensenrechten maakte stevast deel uit van de constituties die Spaans-Amerika na de emancipatie als een ware vloedgolf overspoelden: het recht op eigendom, veiligheid, gelijkheid en de vrijheid van drukpers. Eigendom was een onaantastbaar recht. Vrijheidsberoving was alleen geoorloofd onder wettelijk vastgelegde voorwaarden. Iedereen was verder gelijk voor de wet en had vrije toegang tot alle activiteiten en openbare ambten.

Persvrijheid en gelijkheid van allen voor de wet hadden revolutionaire implicaties. De vrijheid van drukpers leverde een belangrijke bijdrage aan de nieuwe gedaante die het politieke leven aannam. Mede door de plotselinge wildgroei van kranten namen twee nauw samenhangende verschijnselen snel in betekenis toe: openbaarheid en publieke opinie. Er kwam een einde aan de ondoorzichtigheid van de politieke besluitvorming en machtsuitoefening die het koloniale regime had gekenmerkt. De zittingen van de parlementen waren vrij toegankelijk voor het publiek en verslagen van de zittingen verschenen in de kranten. Bolívar hechtte grote waarde aan openbaarheid. Hij noemde de publicatie van de handelingen van de regering een dam tegen de willekeur van staatswege en de beste garantie voor vrijheid. Deze handelingen behelsden wetten en decreten van algemeen belang, benoemingen en circulaire.¹⁸ Aldus kon de bevolking zich een mening vormen over het staatsbestuur, om vervolgens invloed uit te oefenen op de regering. De Venezolaanse journalist en politicus Miguel José Sanz schreef:

Iedereen, op pleinen, in straten en lanen en ook vanuit zijn werkplaats, draagt er met zijn bespiegelingen toe bij de regering te verlichten bij zaken van groot belang door kenbaar te maken wat het wenselijke of bezwaarlijke, het nut of het zinloze, het voor-

17 Zie voor Bolívars opvattingen over de Franse Revolutie: Brief aan F. de P. Santander. El Rosario, 26 juni 1820. Ibidem, I, 462. Brief aan J.A. Páez. Magdalena, 6 maart 1826. Ibidem, II, 322. Brief aan F. de P. Santander. Magdalena, 8 juli 1826. Ibidem, II, 428. Brief aan J. Rafael Arboleda. Bogotá, 29 juli 1828. Ibidem, II, 928. Brief aan E. Vergara. Cartagena, 9 september 1830. Ibidem, III, 449. Brief aan R. Urdaneta. Soledad, 16 oktober 1830. Ibidem, III, 474.

18 Sociedad Bolivariana de Venezuela, *Decretos del Libertador* (Caracas 1961; 3 dln.) II, 352-353. Ofschoon Bolívar een belangrijke rol toekende aan openbaarheid en publieke opinie, was hij zeker niet van plan de pers te promoveren tot een vierde staatsmacht, zoals wel eens is beweerd. Zie Antonio Cagua Prada, 'Simón Bolívar, maestro de periodistas', *Boletín de Historia y Antigüedades* 68 (1981) 656.

of nadeel is dat kan worden verwacht of gevreesd van (...) de voorgestelde plannen en de voorgenomen handelingen.¹⁹

Sociale gelijkheid

Bolívar was tevens een vurig aanhanger van het gelijkheidsbeginsel. De natuur, zei hij, zorgt voor ongelijkheid tussen de mensen qua intelligentie, temperament, kracht en karakter. De wetten corrigeren de verschillen door het individu te plaatsen in een samenleving waarin onderwijs, nijverheid, kunst en deugden hem een politieke en sociale gelijkheid verschaffen.²⁰

De verankering van de gelijkheid betekende een breuk met het door de Spanjaarden gekoesterde 'kastenstelsel'. Zij hadden hun overheersing in de koloniën gelegitimeerd met het begrip 'bloedzuiverheid'. Aan de hand van dit begrip werden de onderdanen van de koning ingedeeld naar huidskleur. Priesters hielden aparte doopregisters bij voor 'Spanjaarden', de gangbare term voor blanken in de koloniale periode, Indianen en de 'castas' of gemengdbloedigen. De indeling naar ras bracht voor elke groep verschillende rechten, plichten en sancties met zich mee. De blanken vormden de top van de sociale piramide. Zij genoten op grond van hun vermeende biologische zuiverheid aanzienlijke privileges. De 'castas', van wie de mulatten en zambo's het stigma van de slavernij droegen, werden beperkt in hun sociale en geografische mobiliteit. Het was hen verboden te studeren aan een universiteit en ook het bezit van wapens en paarden was taboe.²¹

In hun beleid ten opzichte van de Indiaanse bevolking combineerden de Spaanse autoriteiten paternalisme met uitbuiting. De Indianen werden te werk gesteld in verschillende arbeidssystemen. Ze zagen zich gedwongen bepaalde hoeveelheden goederen aan te kopen en de volwassen mannen waren verplicht tribuut te betalen. Officiële tractaten schilderden de Indianen af als mensen die niet met rede begiftigd waren. Ze vielen daarom niet onder de jurisdictie van de Inquisitie en waren vrijgesteld van militaire dienst. Ze werden bovendien verplicht om in eigen gemeenschappen te leven, geregeerd door eigen gezagsdragers.²²

De aristocratie

In theorie wierp de opname van het beginsel van gelijkheid in de wet dit hele bouwwerk omver. In de praktijk bracht de onafhankelijkheid evenwel weinig verandering voor het grootste deel van de bevolking. Een elite van vermogende planters en kooplieden bleef bestaan. Simón Bolívar rekende tot

19 Sanz schreef deze woorden in de 'Semanario de Caracas' van 14 april 1811. Biblioteca de la Academia Nacional de la Historia, *Semanario de Caracas* (Caracas 1959) 186.

20 Rede van Angostura. Bolívar, *Obras* III, 682.

21 Nicolas Sánchez-Albornoz, *The population of Latin America* (Berkeley en Los Angeles 1974) 133-134; Leslie B. Rout jr., *The African experience in Spanish America. 1502 to the present day* (Cambridge 1976) 126; Magnus Mörner, *Race mixture in the Indies* (Boston 1967) 44.

22 Murdo MacLeod, 'Aspects of the internal economy of colonial Spanish America: labour, taxation; distribution and exchange' in: Leslie Bethell ed., *Cambridge History of Latin America* (Cambridge 1984) II, 232, 240; Lyle McAlister, *Spain and Portugal in the New World* (Minneapolis 1984) 395-396; Mörner, *Race mixture*, 41.

de aristocratie in Spaans-Amerika ook geestelijken, artsen, advocaten en soldaten. De invloed van deze elite en haar overwicht op de bevolking waren volgens hem te vergelijken met die van de edellieden in Europa, die hun positie dankten aan geboorte en titels. De Spaansamerikaanse aristocraten hadden hun mond vol van vrijheid en constitutionele garanties, maar streefden die na uit eigenbelang en niet voor de bevolking, die ze wilden blijven onderdrukken.²³

Zeker is dat de aristocratie zwoer bij de bestaande maatschappelijke hiërarchie. Ze beschouwde algemeen kiesrecht en een teveel aan lokale autonomie als gevaarlijke verschijnselen. De angst van de beter gesitueerden voor anarchie was niet gering. Zij herinnerden zich maar al te goed het lot van de Franse planters op Santo Domingo, die het slachtoffer waren geworden van een massale opstand onder de zwarte bevolking. Politieke besluitvorming hoorde daarom voorbehouden te zijn aan een kleine groep. Het Venezolaanse congreslid Briceño verwoordde deze opvatting met de stelling dat de publieke opinie

...enkel de som [is] van alle opinies, en die opinies kunnen niet worden gevormd zonder kennis. En zouden herders, boeren en keuterboertjes, die niet eens de naam kennen van de mensen die hen regeren, deze kennis bezitten? Bij regeringsaangelegenheden huist de publieke opinie in de grote steden, niet in de gehuchten of hutten.²⁴

Al wilde Simón Bolívar de gehele bevolking bij de politiek betrekken, zijn redevoeringen en constituties ademen een geest van aristocratie. Verkiezingen noemde hij weliswaar noodzakelijk om de uitvoerende macht in bedwang te houden, maar wanneer iedereen stemgerechtigd zou zijn legden onwetende plattelandbewoners en eierzuchtige stedelingen teveel gewicht in de schaal. Bolívar onthield het kiesrecht niet alleen aan vrouwen, maar ook aan analfabeten, werklozen en mannen die geen belasting betaalden.²⁵

De morele malaise

Bolívar had een mateloze bewondering voor de Britse constitutie met haar *trias politica* en haar mengeling van monarchale, democratische en aristocratische elementen. De toepassing van dit model achtte hij noodzakelijk voor de schepping van een vrije samenleving. Ze was echter niet voldoende, omdat het morele niveau van de bevolking buiten beschouwing bleef. Een stroming binnen de Verlichting had het idee verbreid dat het verlicht eigenbelang voldoende garantie bood voor een verantwoorde omgang met de vrijheid. Bolívar sloot zich aan bij een andere stroming die de Verlichting had voortgebracht. Deze stond dwars op het utilitarisme en benadrukte juist

23 Citaat in Filippi, 'La institucionalidad', 373.

24 Toespraak in het congres van Venezuela op 2 juli 1811. In: Biblioteca de la Academia Nacional de la Historia, *El Publicista de Venezuela* (Caracas 1959) 76.

25 Manifest van Cartagena. Bolívar, *Obras* III, 544. Salcedo-Bastardo, *Bolívar* 62.

klassieke waarden als vaderlandsliefde, deugdzaamheid en toewijding aan de publieke zaak. Deze waren de pijlers van de maatschappij.²⁶

Bolívar trof deze waarden niet aan in Spaans-Amerika. Verschillende factoren achtte hij debet aan de morele malaise daar. De bevolking was een mengelmoes van Europeanen, Indianen en Afrikanen. De ethnische samenstelling maakte het moeilijk om een hoogstaande beschaving te doen verrijzen. "We zijn wel heel ver verwijderd van de schone tijden van Athene en Rome en we kunnen ons met niets in Europa vergelijken", verzuchtte Bolívar. Ook de Spaanse erfenis van onwetendheid en ondeugd speelde de Amerikanen parten. Tot overmaat van ramp had ook nog eens de secularisatie toegeslagen.²⁷

Op moreel gebied bleven de nieuwe staten ver ten achter bij de republikeinse voorbeelden die de geschiedenis had gekend. In Griekenland, Rome, Venetië, Genève, Zwitserland, Holland en de Verenigde Staten hadden politieke deugdzaamheid en militair karakter de boventoon gevoerd, "eigenschappen die wij in de verste verte niet bezitten." Het was vooral gevaarlijk om zich te spiegelen aan het politieke systeem van de Verenigde Staten. Zelfs met zulke verlichte en deugdzame burgers als de Noord Amerikanen was het een wonder dat zo'n zwak en complex stelsel als het federale onder zulke moeilijke omstandigheden had standgehouden.²⁸

De morele macht

Aan papieren constructies had Spaans-Amerika geen gebrek. Het continent had echter behoefte aan een staat die de morele opvoeding van de burgers op zich nam. Met dit oogmerk stelde Bolívar voor een morele macht in het leven te roepen. Enkele jaren eerder was Benjamin Constant in Europa met het idee gekomen aan de *trias politica* een vierde macht toe te voegen.²⁹ Bolívar putte zijn inspiratie niet zozeer uit het werk van Constant, als wel uit de Klassieke Oudheid. Hij ontleende zijn Morele Macht aan de Atheense Areopagus, de Romeinse censoren en de strenge instellingen van Sparta.³⁰

In zijn rede van Angostura (1819) ontwierp Bolívar een Areopagus bestaande uit twee kamers: de Moraalkamer en de Opvoedingskamer. De Opvoedingskamer waakte over de lichamelijke en geestelijke gezondheid van kinderen van nul tot twaalf. Deze kamer fungeerde als een soort Ministerie van Onderwijs en moest erop toezien dat de jeugd burgerplicht en vader-

26 S. Stuurman, *Moderniteit en politieke theorie. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de politicologie, in het bijzonder de geschiedenis van de politieke theorieën, aan de Universiteit van Amsterdam, op maandag de 28e april 1986* (Nijmegen 1986) 14-15; Anna Maria Battista, 'El Poder Moral: la creazione irrisolta e sconfitta di Simón Bolívar', *Il pensiero politico. Rivista di Storia delle Idee Politiche e Sociali* 20 (1987) 64-67. Zie voor de ideeën van Bolívar in dit verband: Brief aan Guillermo White. San Cristóbal, 26 mei 1820. Bolívar, *Obras* I, 442. Brief aan J.A. Páez. Bucaramanga, 12 april 1828. Ibidem, II, 821.

27 Brief aan F. de P. Santander. Magdalena, 8 juli 1826. Ibidem, II, 428. Rede van Angostura. Ibidem, III, 682. Brief aan J. Rafael Arboleda. Guayaquil, 15 juni 1823. Ibidem, III, 773-774.

28 Manifest van Cartagena. Ibidem, III, 542. Rede van Angostura. Ibidem, III, 680.

29 O. Carlos Stoetzer, 'Bolívar y el Poder Moral', *Revista de Historia de América* 95 (1983) 153-154.

30 Rede van Angostura. Bolívar, *Obras* III, 692.

landsliefde werd bijgebracht. De kamerleden namen de organisatie van de onderwijsinstellingen op zich, schreven schoolstatuten, lazen en beoordeelden de gepubliceerde boeken en stelden eenvoudige regels op voor de opvoeding van jonge kinderen.

De Moraalkamer was het zedelijke hoofdkwartier van de republiek. Deze kamer had rechtsmacht over iedereen en gaf richting aan het morele denken en handelen. Jaarlijks werden lijsten gepubliceerd waarop werd vermeld wie zich onderscheidden in deugdzaam gedrag en wie hun burgerplicht verzaakten. Het doen en laten van burgers en politici werd derhalve nauwlettend gevolgd; de morele censuur strekte zich uit over de hele leefwereld. Als ondeugden werden genoteerd: woordbreuk, onverschilligheid bij rampzalige gebeurtenissen en tegenover vrienden en naaste familieleden, en ondankbaarheid en oneerbiedigheid jegens ouders, echtgenoten, bejaarden, onderwijzers, gezagsdragers en moreel hoogstaande burgers. De mensen wier namen voorkwamen op de lijsten der verdorvenen werden uitgesloten van een betrekking. Hoon zou hun deel zijn. De morele "winnaars" werden - letterlijk - met lauweren omhangen. Dat gebeurde op grote collectieve manifestaties, volksfeesten die werden georganiseerd om via morele wedijver gemeenschapszin op te wekken.³¹

De Morele Macht keerde enkele jaren later terug in de grondwet die Bolívar schreef voor Bolivia. Ze maakte nu deel uit van de wetgevende macht en berustte bij de Kamer van Censoren. De voor het leven benoemde Censoren moesten controleren of de regering zich hield aan de grondwet en of ze gemaakte afspraken nakwam. Tegelijkertijd waren de Censoren belast met de toekenning van eerbewijzen aan verdienstelijke burgers.³²

De morele macht is nooit verwezenlijkt. Colombianen en Bolivianen vonden haar maar een zonderling stokpaardje van Bolívar, een *Fremdkörper* in zijn constitutionele voorstellen. De man die altijd vol vuur ten strijde was getrokken tegen andermans luchtkastelen, bleek zelf niet gespeend van onpraktische ideeën.

Politieke theorie en geschiedbeeld

Bolívars politieke theorie en zijn geschiedbeeld bepaalden elkaar wederzijds. Zijn opvattingen over de actuele politieke situatie en over de wenselijke veranderingen beïnvloedden zijn beeld van de geschiedenis. Anderzijds ontleende hij aan de geschiedenis instituties om de politiek vorm te geven. Bij de formulering van zijn denkbeelden haalde Bolívar daarom veelvuldig

31 Ibidem; Víctor Andrés Belaunde, *Bolívar y el pensamiento de la revolución hispano-americano* (Madrid 1959) 194-195; Stoetzer, 'Bolívar', 149-150; Battista, 'El Poder', 57-62.

32 Rede tot het constituerende congres van Bolivia. Bolívar, *Obras* III, 764. Ook de Chileense constitutie van 1823 kende de staat een actieve rol toe op moreel gebied. Deze constitutie voorzag in de voorbereiding van een morele code die de plichten van de burgers nauwkeurig omschreef en die vorm zou geven aan hun gewoonten. Simon Collier, *Ideas and politics of Chilean independence 1808 - 1833* (Cambridge 1967) 323-324.

voorbeelden aan uit de geschiedenis, ter illustratie van zijn stellingen of om ideeën aan de historische praktijk te toetsen.

Zowel in zijn politieke filosofie als in zijn geschiedbeschouwingen waren despotie en anarchie sleutelwoorden. Alle volkeren in de geschiedenis, zei Bolívar, hadden gestreefd naar vrijheid. Weinige waren in hun streven geslaagd. De meeste hadden anarchie verruild voor tirannie of omgekeerd. Tirannie lag op de loer wanneer een eenling ongehinderd de belangrijkste politieke besluiten kon nemen. Bolívar hekelde de geïnstitutionaliseerde willekeur ten tijde van de Spaanse overheersing in Amerika. Hij vond dat het gedrag beteugeld en gecontroleerd moest worden. De samenleving was het best gediend bij een gemengde constitutie, waarin eenhoofdige leiding, aristocratie en democratie elkaar in evenwicht hielden. Deze op Britse leest geschoeide staatsinrichting behoefde echter aanvulling. Bolívar zag de vrijheid in Spaans-Amerika namelijk bedreigd door het lage morele peil van de bevolking. Anarchie lag steeds in het verschiet.

Om de Scylla van despotie en de Charybdis van anarchie te vermijden noemde hij de voorbeelden van Sparta, Athene, "de moeder der kunsten en wetenschappen" en Rome.³³ Uit deze beschavingen putte Bolívar de inspiratie voor zijn Morele Macht, een instantie die het gevaar van anarchie zou bezweren met onderwijs en de stimulering van deugdzaam gedrag. Engeland deed als politiek model niet onder voor de klassieken. Hoewel het land een monarchie was, kende het sinds de revolutie een politiek stelsel dat de mensenrechten waarborgde met burgerlijke vrijheden en de verdeling en het evenwicht der machten. Deze mensenrechten waren later vastgelegd in het belangrijkste document dat het revolutionaire Frankrijk had nagelaten. Deels uit respect voor de Verklaring van de Rechten van de Mens en van de Burger omschreef Bolívar de Franse Revolutie als "het grootste dat het menselijk leven heeft gekend."³⁴

Van de geslaagde politieke modellen uit de geschiedenis, waartoe Bolívar ook de republieken van Zwitserland, Nederland en de Verenigde Staten rekende, konden de inwoners van Spaans-Amerika veel leren. Maar ze moesten zich er toch voor hoeden de instellingen van deze staten blindelings over te nemen. De geschiedenis leerde namelijk ook dat instituties moesten passen bij de aard van de bevolking.

33 Dezelfde angst voor enerzijds anarchie en anderzijds ongebreidelde macht treffen we aan in de Britse koloniën in Noord-Amerika ten tijde van de Revolutie. Zie John Phillip Reid, *The concept of liberty in the age of American Revolution* (Chicago 1988).

34 Rede van Angostura. Bolívar, *Obras* III, 683-685. Brief aan J. Rafael Arboleda. Bogota, 29 juli 1828. Ibidem, II, 928.